

PARADOKS EKONOMİ, SOSYOLOJİ VE POLİTİKA DERGİSİ

PARADOKS ECONOMICS, SOCIOLOGY AND POLICY JOURNAL

ISSN: 1305-7979

Yıl: 2020, Cilt/Vol: 16, Sayı/Issue: 2, Page: 271-286

PARADOKS
Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi

Editörler / Editors in Chief

Prof. Dr. Sema AY
Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN
Doç. Dr. Hilal YILDIRIR KESER

TARANDIĞIMIZ INDEXLER

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir. Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors. None of the contents published cannot be used without being cited.

Yayın ve Danışma Kurulu / Publishing and Advisory Committee

Prof.Dr.Sema AY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr.Elif KARAKURT TOSUN
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Mariah EHMKE (University of Wyoming)
Doç.Dr. Zerrin FIRAT (Uludağ Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Doç.Dr. Hilal YILDIRIR KESER (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)

Hakem Kurulu / Referee Committee

Prof. Dr. Hamza ATEŞ (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal DEĞER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Sami DENKER (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sait KAYGUSUZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ahmet MUTLU (Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof.Dr.Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap PALAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli URHAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevtap ÜNAL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Doç.Dr.Rasim AKPINAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül ATANUR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Tülin ASLAN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Arzu ÇAHANTİMUR (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Ceyda ÖZSOY (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan BIÇKI (Muğla Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr.Mustafa KOCALOĞLU (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Veli Özer ÖZBEK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Doç. Dr. Gözde YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cantürk CANER (Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Işın KIRIŞKAN (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Burcu ÖNGEN BİLİR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ersoy SOYDAN (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZALTIN (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)
Dr. Enes Battal KESKİN (Uludağ Üniversitesi)

SOSYAL DEMOKRASİ-LİBERALİZM İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA EDUARD BERNSTEIN VE KARL POPPER'İN SİYASET FELSEFELERİ

THE POLITICAL PHILOSOPHIES OF EDUARD BERNSTEIN AND KARL POPPER IN THE CONTEXT OF THE CONNECTION BETWEEN SOCIAL DEMOCRACY AND LIBERALISM

Dr. Öğr. Üyesi Ekin Erdem

İzmir Demokrasi Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ÖZET

Eduard Bernstein (1850-1932) ve Karl Popper (1902-1994), modern siyaset felsefecileri arasında sosyal demokrasi ve liberalizmin önde gelen iki temsilcisidir. 19. Yüzyıl'ın ikinci yarısında tarih sahnesine çıkan bir ideoloji olan sosyal demokrasi, sosyalizmin siyasal ve toplumsal hedeflerini, kapitalizmi topyekûn bir devrimle ortadan kaldırmak yerine kademeli reformlarla hayata geçirmeyi amaçlayan bir düşünce akımıdır. Kökenleri 18. Yüzyıl'a dayanan liberalizm ise temel amaç olarak bireysel özgürlüğü, bu doğrultudaki başlıca araç olarak ise devlet müdahalesini sınırlandırmayı öngören bir ideolojidir. Sosyal Demokrasi geleneği içinde Eduard Bernstein, sosyalist ideolojiyi, Hegel'den devralınan diyalektik yöntem yerine İngiliz reformizmi ve Kant'ın etik felsefesiyle sentezleyerek, liberalizmin anti-tezi değil, "meşru mirasçısı" olacak bir kuram geliştirmiştir. Liberal geleneğin 20. Yüzyıl'daki en güçlü temsilcileri arasında yer alan Karl Popper ise yine Kant'ın eleştirel yönteminden esinlenerek geliştirdiği "bölük pörçük toplum mühendisliği" modeliyle, Bernstein'in programına oldukça yaklaşmaktadır. Bu makalede iki düşünürün kuramları, siyasal düşünler tarihi içindeki kökenleriyle karşılaştırılarak ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Evrimsel Sosyalizm, Bölük Pörçük Toplum Mühendisliği, Totalitarizm, Eleştirel Yöntem

ABSTRACT

Eduard Bernstein (1850-1932) and Karl Popper (1905-1994) are two prominent representatives of social democracy and liberalism among modern political philosophers. Social Democracy, an ideology that emerged in the second half of the 19th Century, is a political movement that aims to realize the political and social goals of socialism through gradual reforms rather than eliminating capitalism by a total revolution. However, liberalism, whose origins date back to the 18th Century, is an ideology that regards individual freedom as the essential goal and seeks to limit the government intervention as the basic instrument to reach it. Among the tradition of social democracy, Eduard Bernstein is known for developing a model which isolates socialism from the dialectics of Hegel, and instead of this, synthesizes it with the British reformism and the ethical philosophy of Immanuel Kant. Karl Popper, who is among the main representatives of the liberal tradition in the 20th Century, neighbors to the program proposed by Bernstein, by his theory of “piecemeal social engineering”, which is also inspired by the critical philosophy of Kant. In this article, the theories of the two philosophers are discussed by comparing their origins in the history of political thought.

Keywords: Evolutionary Socialism, Piecemeal Social Engineering, Totalitarianism, Criticism

GİRİŞ

Liberalizm ve sosyal demokrasi, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, demokratik ülkelerin merkez sağ ve merkez sol olarak tanımlanan iki temel siyasal bloğu tarafından sahiplenilen düşünce akımlarıdır.

18. yüzyılda İngiltere’de Whig’ler olarak anılan ilerici partinin ideolojisi olarak doğan liberalizm, 19. yüzyılın ortalarına kadar Tory’ler olarak anılan muhafazakârların karşıtı olarak merkez solda yer almış olmakla beraber, sosyalizmin üçüncü bir akım olarak siyaset sahnesine çıkışından sonra merkez ya da merkez sağ bir ideoloji olarak anılmaya başlanmıştır (Heywood, 2016: 47-49).

19. yüzyılın ortalarında doğan sosyal demokrasi ise başından itibaren, aristokrasi kökenli muhafazakârlık ve burjuva liberalizmi karşısında, “proletarya” olarak adlandırılan emekçi sınıfın ideolojisi olarak siyasi yelpazenin solunda yer almaktadır.

Ne var ki başlangıçta Marksizm’le bir arada anılan sosyal demokrasi, 20. Yüzyıl’ın başlarına kadar devam eden kademeli bir dönüşümle, bu ideolojinin toptancı ve devrimci boyutunu reddederek, devrimci sol yerine liberalizmin eski konumu olan merkez sola yerleşecektir (Berman, 2006).

Bu çalışma, sosyal demokrasinin mevcut konumunu kazanmasında en belirleyici rollerden birini oynayan Eduard Bernstein ile liberalizmin II. Dünya Savaşı sonrasındaki rönesansının en tanınmış isimlerinden Karl Popper’in siyaset felsefeleri arasındaki benzerlik ve koşutlukları göstermeyi amaçlamaktadır.

Bu doğrultuda, öncelikle liberalizm ve sosyalizmin Aydınlanma’dan 19. Yüzyıl ortalarına kadar süren düşünsel gelişim süreçleri ele alınacak, ardından Bernstein’in diyalektikten arındırılmış bir sosyalizm arayışı ile Popper’in, çağın toptancı siyaset felsefelerine karşı geliştirdiği bölük pörçük toplum mühendisliği modelleri incelenecektir.

1. LIBERALİZM VE SOSYAL DEMOKRASİNİN TARİHSEL GELİŞİM SÜREÇLERİ

Modern çağın şafağında siyasal özgürlük düşüncesi ilk olarak Rönesans İtalya’sında doğmuştur. Bu dönemde siyaset felsefesinin Aristoteles’ten sonraki ikinci kurucusu olarak tanınan Machiavelli’nin, Roma’nın imparatorluk öncesi dönemini model olarak geliştirdiği “kamusal özgürlük” öğretisi, modern cumhuriyetçi ideolojinin ilk örneklerinden birini oluşturmaktadır (Audier, 2006: 22-23).

Cumhuriyetçilik ya da kamusal özgürlükçülük, 17. yüzyıl İngiltere'sinde Cromwell önderliğinde kurulan kısa ömürlü cumhuriyet döneminde (1649-1660) John Milton, James Harrington ve Algernon Sidney gibi önemli temsilciler çıkarmış olmakla beraber, aynı yüzyılda ilk toplumsal sözleşme kuramını ortaya atan Thomas Hobbes'un önemli eleştirilerine uğramış bir düşünce akımıdır (Skinner, 2018: 12-14).

Ne var ki siyasal alanda koyu bir monarşist olan Hobbes'un, cumhuriyetçi ideolojiye yönelttiği "özgürlüğün kentlere değil ancak bireylere ait olabileceği" yönündeki eleştiri, kendisini izleyen ikinci büyük sözleşmeciler olan John Locke tarafından geliştirilen siyasal liberalizmin önemli bir bileşeni olarak devralınacaktır (Ağaoğulları, 2005: 111).

17. yüzyılın sonlarında John Locke tarafından formüle edilen liberal ideoloji, kamusal özgürlüğü esas alan cumhuriyetçilikten farklı olarak, özel alandaki özgürlüğü esas alan bir düşünce sistemi olarak tanımlanabilir. Özgürlük kavramını, yönetim alanında bir monarşinin ya da halkın söz sahibi olmasından bağımsız olarak, bireylerin yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarının dokunulmazlığının garanti altına alınması şeklinde tanımlayan Locke'un görüşleri, izleyen yüzyılda Fransa'da Voltaire ve Montesquieu, İskoçya'da ise David Hume ve Adam Smith gibi düşünürlerin katkılarıyla Aydınlanma çağına egemen ideolojisini oluşturacaktır (Cevizci, 2012: 569-570).

Tarihsel olarak İngiltere ve Fransa'dan daha geç olarak gelişen Alman Aydınlanması ve liberalizminin ilk büyük temsilcisi ise Immanuel Kant'tır (1724-1804). Kurduğu büyük felsefi sistemle, bilgi ve inanç alanlarının sınırlarını göstermesiyle tanınan Kant, siyaset felsefesinde de bu sınır koyma ve kategorileştirme çabasını devam ettirmiştir (Kant, 2015: 326-330).

Etik anlayışında, doğa unsurlarının aklın kullanımına sunulmuş birer araç, bizzat akıl sahibi olan insanların ise birbirleri için ancak birer amaç olarak görülebileceğini ileri süren Kant, siyaset felsefesinde de bu ilkedan yola çıkarak kişisel otonomiye savunan bir liberalizmi desteklemiştir. Kant'ın, siyasetin bir uzantısı olan diplomasi alanındaki bir diğer önemli görüşü ise her biri otonom bir değer taşıyan bağımsız devletlerin bir araya gelerek oluşturacakları bir evrensel cumhuriyet düşüncesidir (Hassner, 2017: 137).

Ne var ki Kant'ın liberal ve kozmopolit felsefesi, düşünürün hiç amaçlamadığı biçimde, kısa zaman sonra Almanya'da gelişmekte olan milliyetçi ve romantik düşüncenin en önemli ilham kaynaklarından birini oluşturmuştur. Bu doğrultuda ilk olarak Fichte'nin, Kant'ın bireyler için öngördüğü otonomi ilkesini uluslara uyarlayan bir ulusçuluk kuramı geliştirdiği görülmektedir. Siyasi alandaki başlıca yapıtlarını Napolyon ordularının işgali altındaki Prusya'da kaleme alan Fichte, Aydınlanma liberalizminin devletleri "yapay varlıklar" olarak gören yaklaşımını paylaşmakla birlikte, bu yapay unsurun karşısına doğal varlıklar olarak bireyler yerine ulusları koymaktadır (Kedouri, 1971: 58-62).

Kant'ın öznel idealizminin bireyi, Fichte'nin nesnel idealizminin ulusu temel özne sayan yaklaşımlarına alternatif olarak, Alman idealizminin son büyük aşamasını temsil eden Hegel'in mutlak idealizminde ise siyasal alanın temel öznesini devlet oluşturacaktır (Hicks, 2004: 120-121).

Felsefe tarihinin en geniş kapsamlı sistemlerinden birini geliştiren Hegel, Kant'ın bilgi ve olgu (fenomen ve numen) alanları arasında çekmiş olduğu keskin sınırı, -daha önce Fichte ve Schelling tarafından da kullanılmış olan- diyalektik yöntemle aşmayı denemiştir.

Bu doğrultuda Hegel'in epistemolojisinin belirleyici ögesini oluşturan "tin" (geist) kavramının, tez ve anti-tez evrelerine karşılık gelen akıl ve doğanın sentezini oluşturmasına koşut olarak, siyaset felsefesinin nihai ögesi olan devlet kavramı da tümel fedakârlık alanını temsil eden aile kurumu ile tikel çıkarların birbirleriyle çarpıştığı sivil toplum arasındaki karşıtlığın aşıldığı üst aşamaya denk gelmektedir (Orman, 2015: 215-217).

Hegel'in kimi zaman ulusçu olarak adlandırılan, ancak sisteminin yapısı gereği bireysellik kadar ulusallığı da kapsanarak aşılması gereken bir tikellik olarak gören öğretisinin diploması alanındaki karşılığı ise Kant'ın önerdiği ebedi barış öğretisine yönelik reddiyesidir (Yalvaç, 2008: 101-104).

Zira Kant'ın kategorik ayrımları esas alan bilgi felsefesinin bir uzantısı olan, her tür müdahaleden arındırılmış otonom devletler konfederasyonu kuramı, Hegel'in ilişkiselliği esas alan diyalektik sisteminde, tez ve antitezlerin sürekli olarak daha yüksek sentezler için yüzleşeceği savaşları zorunlu kılmaktadır (Cassirer, 2005: 134).

Kişisel olarak ilerlemeci bir muhafazakâr olmakla birlikte, Hegel'in bireysellik yerine toplulukları ve müdahalesizlik yerine çatışmayı esas alan sisteminin gerek sağda, gerekse solda liberalizme köktenci eleştiriler yönelten ideolojilere kaynaklık ettiği gözlemlenebilir. Bu akımlar içinde en etkili olanı ise kuşkusuz Karl Marx'ın bilimsel sosyalizmidir.

19. yüzyılın başında Robert Owen ve Charles Fourier gibi düşünürlerin geliştirdiği sosyalizm kuramlarını "ütopik" olarak tanımlayan Karl Marx, Hegel'in diyalektik idealizmini materyalist bir formda yeniden yapılandırarak, devletler arasındaki çatışma kuramının yerine sınıf çatışmalarını ikâme etmiştir (Sabine, 2005: 199-202).

Böylece Hegel'in sisteminde, kendi tikel çıkarlarının izleyen sivil sınıfların üzerinde "evrensel sınıf" olarak konumlanan bürokrasinin yerini Marx'ın kuramında "zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi olmayan" proletarya sınıfı aldığı gibi Aydınlanma düşünürlerinden miras alınan düzçizgisel ilerleme fikri de yerini zorunlu diyalektik karşıtlıklar ve çatışmalarla ilerleyen devrimci bir şemaya bırakmaktadır (Marx, 2017: 270-273).

19. yüzyılın son çeyreğinde, bir yandan Hegel ve Marx'ın tarihsici (historicist) sistemlerine, diğer yandan biyoloji alanındaki keşifler doğrultusunda sosyal bilimlere doğa bilimlerinin birer alt dalına indirgemeyi öneren Sosyal Darwinizm ve pozitivistlere karşı verilen en güçlü felsefi tepki ise Almanya'da "Zurück zu Kant" (Kant'a dönelim) sloganıyla başlayan Yeni-Kantçılık akımı olmuştur (Özlem, 2015: 98-101).

Yeni-Kantçıların, epistemoloji alanında insan bilgisinin sınırlılığına, etik alanda ise özerk bireylerin herhangi bir yüksek erek uğrunda araçsallaştırılmayacağına dikkat çeken görüşlerinin, gerek sosyalist, gerekse liberal düşünürler üzerinde ılımlılaştırıcı bir etkide bulunduğu söylenebilir (Findlay, 1981: 136-137).

Siyaset kuramlarını büyük ölçüde Hegel eleştirileri ve Kant felsefesine dönüş üzerinde yapılandırılan Eduard Bernstein ve Karl Popper, bu etkinin gözlemlenebileceği başlıca düşünürler konumundadır.

2. DİYALEKTİKSİZ BİR SOSYALİZM ARAYIŞI: EDUARD BERNSTEIN

Eduard Bernstein, doğumundan iki yıl önce başlayan liberal karakterli Alman Devrimi'nin yenilgiye uğradığı ve otoriterliğiyle tanınan Prusya Anayasası'nın yürürlüğe girdiği 1850 senesinde Berlin'de dünyaya gelmiştir (Steger, 1997: 21).

İngiltere ve Fransa'nın aksine, henüz demokrasinin itici gücü olan burjuvazinin yerine Junkerler olarak adlandırılan toprak soylularının ve askerî sınıfın egemen durumda olduğu Almanya'da, dar gelirli bir Musevi ailenin çocuğu olan Bernstein, birçok soydaşı ve sınıfdaşı gibi, gençlik çağlarından itibaren sosyalist harekete ilgi duymuştur.

Bernstein'in yetişme döneminde Alman sosyalizmi, farklı yönlerden olmakla beraber her ikisi de Hegelcilik'ten etkilenmiş olan Alman İşçi Derneği (1863) ve Uluslararası İşçi Birliği (1864) adlı iki ayrı bloğa ayrılmış bulunmaktadır (Steger, 1997: 36-37).

Karl Marx ve Friedrich Engels önderliğinde kurulan ve “I. Enternasyonal” olarak anılan Uluslararası İşçi Birliği, adının da işaret ettiği üzere, dünya genelindeki proletaryanın gerçekleştireceği bir sosyalist devrimin odağı olmayı amaçlamaktadır. Hegel’in diyalektiğinden çok devletçiliğinden etkilenen Ferdinand Lassalle tarafından kurulan Alman İşçi Derneği ise, yine adından anlaşılabilceği gibi, ulusal karakterde bir örgüttür (Eyidiker, 2020: 96-97).

Lassalle, Marx’ın öngördüğü türden bir nihai sınıf çatışmasının önüne geçerek ulus-devletin bütünlüğünü korumanın başlıca yolunun, başta genel oy olmak üzere işçi sınıfının temel sosyal ve siyasal haklarının devlet tarafından garanti altına alınması olduğunu ileri sürmüştür.

Hegel’in devletçiliğinin yanı sıra Fichte’nin ulusçuluğunun da etkisi altında bulunan Lassalle’in bu korumacı görüşleri, ileriki yıllarda sosyal demokrasi geleneği içinde “devlet sosyalizmi” (Alm. staatsozialismus) olarak adlandırılan yaklaşımın temelini oluşturacaktır (Güriz, 2011: 42-45).

Bununla beraber 1872’de, yirmi iki yaşındaki genç Bernstein’in katıldığı ilk siyasal dernek, üç yıl önce Eisenach semtinde kurulmuş oldukları için “Eisenacher’ler” olarak anılan, Auguste Bebel ve Karl Kautsky önderliğindeki Marksist gruptur (Findlay, 1981: 2).

Günümüzdeki Alman Sosyal Demokrat Partisi, 1875 yılında, Eisenacher Marksistleri ile Lassalle’cilerin aynı çatı altında birleştikleri Gotha Kongresi’nde ortaya çıkacaktır. Diğer yandan, aynı zaman dilimi içinde, yüzyıllardan beri bağımsız prenslikler hâlinde varlığını sürdüren Almanya’nın ulusal birliği de “Demir Şansölye” olarak adlandırılan Otto von Bismarck’ın önderliğinde gerçekleştirilmiş bulunmaktadır (1862-1871).

Bismarck’ın sosyalizm karşısındaki tutumunun ikircikli bir yapı gösterdiği söylenebilir. Otoriter bir muhafazakârlığı benimseyen şansölye, 1878’de çıkardığı Anti-Sosyalist Yasalar ile Alman solunun otuz yıllık gelişimine büyük bir darbe indirmiş olmakla beraber, iktidarının son on yılında çıkardığı bir dizi sosyal güvenlik yasasıyla (1883–1889) Almanya’yı Avrupa’nın ilk refah devleti hâline getirmiştir (Sacks, 2019).

Anti-Sosyalist Yasalar’ın çıkışından önce İsviçre’ye göç etmiş bulunan Bernstein, 1888 yılında, dönemin en gelişkin demokrasisine sahip olan İngiltere’nin Londra şehrine yerleşir. Bernstein’in 1890’lardan itibaren olgunlaşan düşünsel gelişimi üzerinde İngiliz felsefi ve politik geleneğinin yoğun bir etki bıraktığı açıktır (Heywood, 2016: 141).

Sosyalist bir sürgün olarak yaşadığı İngiltere’de Bernstein’in dikkatini çeken ilk düşünsel gelişmelerden biri, Aydınlanma’nın ampirist ve bireyci geleneğini sürdüren neo-klasik iktisatçıların, Marksizm’in “artı-değer” ve “sömürü” kavramlarını, deneysel karşılığı olmayan metafizik önermeler olarak eleştirmeleri olmuştur (Steger, 1997: 126-127).

Benzer şekilde, politikanın temel amacını “nihai ve mutlak hedefler” belirlemek yerine, toplam mutluluğu en üst düzeye çıkarmak olarak tanımlayan Bentham ve Mill gibi faydacı düşünürlerin görüşlerinden de etkilenmiş olan Bernstein’in, bu ülkedeki temel referansı ise sosyalizmin amaçlarını, 19. yüzyılın son çeyreğinde Darwin’in geliştirdiği evrim kuramından da esinlenerek, evrimsel reformlarla gerçekleştirmeyi amaçlayan Fabian Derneği’dir (Findlay, 1981: 40-41).

Böylece 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, Bernstein’in artık gerek Marksist devrimcilikten, gerekse Lassalle’ci devlet sosyalizminden farklılaşan siyasal kuramı büyük ölçüde şekillenmiş bulunmaktadır. Düşünürün, sosyalizmin her iki türüne yönelttiği eleştirilerin merkezindeki hedef, “bir inşaatın yapım sürecini engelleyen yanlış kurulmuş bir iskele”ye benzettiği Hegelci diyalektiktir (Bernstein, 2011: 221).

Bernstein’in diyalektiğe yönelttiği başlıca eleştiri, tarihin gelişiminin her zaman “zorunlu karşıtlıklara” (tez ve anti-tez’e) indirgenerek değerlendirilmesi ve bu aşamaların mutlaka önceden öngörülen bir sonuca (sentez) bağlanmaya çalışılmasıdır.

Marksizm'in beş aşamalı tarihsel ilerleme öğretisine açık bir eleştiri getirmeyen Bernstein, bu modelde yanlış olanın, Aydınlanma'dan devralınan ilerleme düşüncesi değil, diyalektiğin ürünü olan zorunlu çatışma fikri olduğu kanısındadır.

Bernstein'a göre, halk kitlelerinin her tür siyasal temsil olanağından yoksun olduğu feodal düzenlerin devrimci yöntemle yıkılmaları doğal ve meşrudur (Güriz, 2011: 81). Bu doğrultuda Fransız Devrimi'ne ve 1793 Anayasası'na sahip çıkan Bernstein (Bernstein, 1991: 115–116), diğer yandan, sermaye sahiplerinin yanı sıra emekçi kitlelerin de kademeli olarak sosyal ve siyasal haklarını kazanmaya başladıkları liberal düzen için böyle bir sonu yanlış ve mantıksız bulmuştur. Aksine ona göre sosyalizm, liberalizmin yalnızca kronolojik değil, aynı zamanda içeriksel olarak devamı ve “meşru mirasçısı” olmalıdır (Bernstein, 2011: 168).

Marx'ın sosyal ve ekonomik çıkarımlarının birçoğunu paylaşmakta olan Bernstein'a göre, karşıtıkları esas alan diyalektiğin yanı sıra Marksizm'e zorunlu ve sürekli bir devrimciliği enjekte eden diğer bir unsur, 19. yüzyılın ortasında Fransa'da hayli etkin konumda olan Blankizm akımıdır (Bernstein, 2011: 58-59).

Kıta Avrupa'sından gelen bu etkileri, İngiltere'de edindiği evrimci ve reformcu bir bakış açısıyla törpüleyen Bernstein, sosyalizmin tarihsel görevinin, liberalizmin devrimci mirasını sürdürmek değil, fakat bireylere tanıdığı temel hakları örgütlü toplum kesimlerine doğru genişletmek olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda Bernstein, sosyalizmi aynı zamanda “örgütlü liberalizm” şeklinde tanımlayacaktır (Bernstein, 1991: 116).

Diyalektiğin tez ve anti-tez'lerin zorunlu karşıtıkları üzerine kurulu çatışmacı boyutunu İngiliz kaynaklı evrimciliğe dayanarak eleştiren Bernstein, aynı yöntemde sentez momentine denk gelen “nihai hedef”leri ise deneyle sınanmayan olguların bilgi değil ancak birer metafizik spekülasyon olabileceklerini ileri süren Kantçı epistemolojiye dayanarak reddetmektedir (Steger, 1997: 115–119).

Nihai hedeflerden arındırılmış bir kademeli düzeltim fikrinin Bernstein'ın kuramındaki başlıca yanıması ise kuramının en tanınmış sloganı olan, “Sosyalizmin nihai amacı hiçbir şey, fakat hareketin kendisi her şeydir” şeklindeki formülasyonudur (Güriz, 2011: 74).

Bu formülasyonla Marksist tarih doktrininin beşinci aşaması, öncelikle kurucu yöntemi (proletarya devrimi) açısından reddedilmektedir. Ayrıca bu noktada Bernstein'ın kuramını, Marx'ın tarihsel materyalizminin yanı sıra Lassalle'in devlet sosyalizminden de ayıran yeni bir unsurla karşılaşılmaktadır. Bu unsur, Bernstein'ın, yine Hegel'in sisteminden devralınmış olan “burjuva toplumu” (bürgerliche gesellschaft) kavramına yönelik eleştiri ve revizyonudur.

Aslına bakılırsa Hegel, “nesnel tin” olarak tanımladığı toplumsal modeline, özel alana denk gelen aile kurumu ile bu alandaki nihai aşamayı oluşturan devlet örgütlenmesi arasına “burjuva toplumu” adlı bir orta moment (ara kurum) ekleyerek, sivil toplum kavramının gelişiminde hayli önemli rol oynamış bir düşünürdür (Callinicos, 2011: 81-83).

Ne var ki bir yandan bu kavramın diyalektik yöntemde “kapsanarak aşılması gereken” anti-tez momentine denk gelmesi, diğer yandan Alman dilindeki “bürgerliche” sözcüğünün, sivil yurttaşlığın dışında sermaye sahibi burjuva sınıfını ifade etmesi, sosyalist kamp içinde birçok karışıklığa neden olmuştur. Özellikle radikal devrimcilerin çift-anlama gelecek biçimde kullandıkları “burjuva toplumunu ortadan kaldırma” söyleminin, kamuoyunda sosyalistlerin tüm toplumu proleterleştirecekleri yönünde görüşlerin yerleşmesine yol açtığı gözlemlenmiştir.

Buna karşılık, sosyal demokrasinin toplumu proleterleştirmek bir yana, proleterleri tam bir yurttaş haline getirmeye çalıştığını ileri süren Bernstein, 19. yüzyıl sonlarında burjuva düzeni eleştirisi üzerinden

yurttaşlık karşıtı bir dil geliştiren sosyalistlere, böyle bir karşıtlığın ancak “tarikatçı keşişler” için geçerli olabileceği yanıtını vermektedir (Bernstein, 2011: 166–167).

Bernstein’in sosyal demokrasi geleneği içinde sivil toplumcu yaklaşımın kökeni olarak değerlendirilebilecek bu görüşlerinin bir diğer ürünü, 19. yüzyılın sonlarındaki sosyalist partiler arasında tartışmasız biçimde kabul gören, “İşçi Partisi” unvanının “Halk Partisi” (Volkspartei) şeklinde dönüştürülmesine yönelik önerisidir (Berman, 2006: 99).

Max Weber’in ekonomik sınıflar yerine sosyal statüyü esas alan kuramını önceleyen bu modelinde, Bernstein’in temel esin kaynağının yine tarihsel zorunluluklar yerine Kantçı ahlâk felsefesi olduğu söylenebilir. Bernstein, bu doğrultuda, sosyal demokrasinin asıl tabanının proletarya sınıfı olduğunu onaylamakla birlikte, işçi sınıfının “kategorik emperatif” (koşulsuz buyruk)’a dayalı temel insan haklarını paylaşan tüm toplum kesimleri ile birlikte bu tür bir halk partisi çatısı altında buluşabileceğini öngörmektedir (Steger, 1997: 174-175).

20. yüzyıl boyunca Bernstein’in sosyalistlerden en çok eleştiri almasına yol açan tutumu, muhafazakârlar ve ulusal liberallerle birlikte, Ağustos 1914’te ülkenin I. Dünya Savaşı’na katılma kararına verdiği destek oyu olmuştur. Marksist enternasyonalizmi kadar Kant’ın edebi barış ve evrensel cumhuriyet ilkelerine de ters düşen bu kararın arka planında, tıpkı Lassalle gibi Bernstein’in da milliyetçiliği açıkça reddetmemesi bulunmaktadır (Güriz, 2011: 83).

Ne var ki sosyalist gelenek içinde milliyetçilik çoğu zaman Hegelci arka planıyla birlikte ele alındığı hâlde, bir sivil toplumcu olarak Bernstein, Hegel’in devlet odaklı Prusya ulusçuluğu yerine Fichte’nin toplum odaklı Alman ulusçuluğuna eğilim göstermiş, üstelik bu idealist düşünürü sağ kanat tarafından sahip çıkılmasına itiraz ederek, Fichte’nin “bir demokrat, bir cumhuriyetçi, hatta çağının izin verdiği ölçüde bir sosyalist olduğunu” ileri sürmüştür (Steger, 1997: 201-202).

3. TARİHSEL İDEAL'E KARŞI BÖLÜK PÖRÇÜK TOPLUM MÜHENDİSLİĞİ: KARL POPPER

1902 yılında Viyana’da, bir kuşak önce Hıristiyanlığı seçmiş bir Yahudi ailenin oğlu olarak dünyaya gelen Karl Raimund Popper, bir Marksist olarak başladığı siyasal düşünce serüvenini, yüzyılın sonunda liberal teorinin en önde gelen isimlerinden biri olarak tamamlamıştır (Magee, 1982:10-11).

Karl Popper adının uzun bir süre boyunca, bilim metodolojisinde neo-pozitivizmle (Sunar, 1986: 105-111), siyaset felsefesinde ise “açık toplum” kavramının “açık ekonomi”yle özdeşleştirilmesi üzerinden neo-liberalizmle bir arada anıldığı bilinmektedir (Beddeleem, 2017: 127). Ne var ki Popper üzerine yapılan kimi diğer araştırmalar, bu kabullerin aksini göstermektedir. Örneğin İngiliz düşünür Bryan Magee, Popper’in yönteminin pozitivist olmak bir yana, birçok açıdan anti-pozitivist karakter taşıdığını belirttiği gibi (Magee, 1982: 45), Jakob Kapeller ve Stephan Pühringer gibi siyaset felsefecileri de Popper’in liberal demokrasi anlayışının, sözgelimi Hayek’in neo-liberalizmiyle büyük ölçüde karşıtlık gösterdiğini ileri sürmektedirler (Kapeller&Pühringer, 2012: 4-11).

Bu doğrultuda, Marksizm eleştirilerini, sosyalizmin etik amaçlarından çok Hegelci tarihsiciliğine yönelen, epistemolojik ve politik görüşlerinin kaynağı olarak Kant’a dönmeyi öneren ve “topyekûn toplum mühendisliği” tasarılarının karşısına bir “laissez-faire” programıyla değil, “bölük pörçük toplum mühendisliği” modeliyle çıkan Karl Popper’in düşüncelerinin, Bernstein’in sosyal demokrat kuramını bir hayli andırdığını söylemek mümkündür (Steger, 1997: 109-112).

Tıpkı Bismarck’ın çıkardığı Anti-Sosyalist Yasalar’ın ardından İngiltere’ye yerleşen Bernstein gibi, Popper da Hitler’in Avusturya’yı ilhak etmesi üzerine Birleşik Krallık’a bağlı Yeni Zelanda’ya yerleşmiş (1937) ve yaşamını bir Britanya vatandaşı olarak Londra’da tamamlamıştır (1994).

Bernstein gibi Popper'in siyaset felsefesinde de İngiliz evrimci geleneğinin açık etkileri gözlemlenebilir. Ne var ki bu etkilenme, onu gerek Viyana Çevresi'nin izlediği ampirisizmden, gerekse Herbert Spencer'in Sosyal Darwinizm'inden hayli farklı sonuçlara götürecektir.

Popper'in metodolojisi, "Üç Dünya Kuramı" olarak adlandırdığı geniş kapsamlı bir entelektüel şema üzerine oturmaktadır. Bu şemaya göre, maddi nesnelere ve canlıların alanı olan "Dünya-1"de geçerli olan yasa, gerçekten Darwin'in gösterdiği gibi uyum sağlayamayanların hatalarını yok olarak ödedikleri bir seleksiyon yasasıdır (Popper, 2019: 25-29).

Ancak Popper'e göre bu acımasız yasanın nedeni, Dünya-1'e ait canlıların karşılaştıkları herhangi bir sorun karşısında, geliştirdikleri çözüm önerileri ile kendi varlıklarını henüz birbirinden ayıramıyor olmalarıdır. Bir diğer ifadeyle, Dünya-1'e ait bir canlı ya da tür, yüz yüze geldiği sorun karşısında geliştirdiği hipotezi kendi benliğiyle birlikte ortaya koymakta, dolayısıyla hipotezin yanlışlanması, o canlı ya da türün de elimine olması anlamına gelmektedir (Magee, 1982: 54).

Ne var ki bu yasa, soyut düşüncenin ortaya çıktığı Dünya-2 için geçerli değildir. Zira bu ikinci dünyada insanlar, karşılaştıkları çeşitli sorunlar karşısında birçok olasılığı kurgulayabilmeyi ve kendileri elenmeden yanlış kurguları eleyebilmeyi öğrenmişlerdir.

Popper, Dünya-1'i Dünya-2'den ayıran süreçte dil ve hayal gücünün ortaya çıkışını en önemli evrelerden biri olarak değerlendirmektedir. Çeşitli insan toplulukları, kendilerini doğadan ve yabancılardan yalıtarak bir kabile halinde örgütleyen efsaneleri dil aracılığıyla oluşturmuşlardır. Ancak Popper'in "kapalı toplum" olarak tanımladığı bu aşamada henüz kabile, kendi varlığı ile sahip olduğu mit'in varlığı arasındaki farkın bilincinde değildir. Bu bilinç, ancak eleştirinin doğuşu ve onun ürünü olan "açık toplum" ile birlikte meydana gelecektir (Popper, 2019: 246-247).

Popper'e göre bu yöndeki en önemli adımlardan biri, M.Ö. VI. Yüzyıl'da Thales ve Anaksimandros gibi düşünürler aracılığıyla, bilinen ilk felsefi okul olan Milet Okulu'nun doğuşuyla atılmıştır. Ancak evrenin ilk nedenini, mitolojide anlatıldığı gibi bir olaylar dizisi yerine su, hava ya da ateş gibi unsurlarla açıklamayı deneyen bu düşünürlerin eleştirel akıl yürütmeleri Dünya-1'le sınırlıdır. Oysa Popper'e göre M.Ö. V. Yüzyıl'ın ikinci yarısında Sofistler'in ve özellikle Sokrates'in, insana ve topluma özgü değerleri (Dünya-2'yi) eleştiri konusu hâline getirmeleriyle ilkinden çok daha önemli bir sıçrama gerçekleşecektir (Magee, 1982: 57).

Sokrates'ten Platon'a geçişle ortaya çıkan dönemeç, Popper'in felsefe tarihine ilişkin en özgün tezlerinden birini geliştirdiği bir kırılma noktasıdır. Zira Popper'in gözünde Platon, çoğu zaman düşünüldüğü gibi Sokrates'in sadık bir izleyicisi değil, hocasının "yanlışları elemeyi" amaçlayan mütevazı yöntemini, tüm doğruların kendisinden türetileceği bir mutlak bilgi (episteme)'nin keşfi amacına yönelterek dogmatik bir mecraya sokmuş bir filozoftur (Popper, 2018: 190-192).

Sokrates'in gerçek takipçisi olarak, kapalı Helen toplumunun yerel inançları ve kabile tanrıların yerine evrenselliği ve bütün insanlığın yaratıcısı olan tek Tanrı fikrini savunan Kinik okulunun kurucusu Anthistenes'i gören Popper (Popper, 2013: 262-263), Platon'un kişiliğinde ise açık toplumun ilk düşmanını bulmaktadır.

Popper'in Platon'a yönelttiği eleştiriler, belli başlı üç noktada toplanabilir. Bu unsurlardan ilki olan "özçülük" (essentialism), Platon'un felsefesinin en karakteristik öğelerinden birini oluşturan "kusursuz tanım" arayışını hedef almaktadır. Popper'e göre epistemolojik olarak böyle tanımlara ulaşmak mümkün olmadığı gibi bu tür bir arayış aynı zamanda biyolojideki saf ırk arayışıyla bağlantılıdır (Popper, 2013: 153-155).

Nitekim Popper'in Platon eleştirisindeki ikinci unsuru oluşturan "holizm" (bütüncülük) de benzer şekilde, toplumsal çözümlerinin öznelere olarak bireyler yerine kavimler ya da devletlerin esas

alınmasına ilişkindir (Fay, 2012: 73-77). Popper'e göre böyle bir bakış açısının sonucu, Protagoras gibi Sofistlerin "her şeyin ölçüsü" olarak gördükleri insan unsurunu, daha yüksek kolektiviteler içinde rahatlıkla harcanabilecek araçlar hâline dönüştürmektedir.

Popper'in hedefindeki üçüncü unsur ise tarihin insan iradesini aşan özsel bir amacı ya da yönü olduğunu ileri süren "tarihsicilik" (historicism) öğretisidir. Popper, Platon'un, kusursuz kavramların gündelik dil içinde anlam kaymalarına uğramalarına benzer şekilde toplumların da altın, gümüş ve bakır çağlarına denk gelen bozulma aşamaları geçirdiğine ilişkin tezlerinde, bir aristokratın demokrasinin yükselişine karşı verdiği tepkinin izlerini bulmaktadır (Popper, 2013: 153).

Bununla beraber, Popper'in eleştirilerinin asıl hedefi Platon'un tarihsel kişiliği değil, kendisinden bağımsız olarak insanlığa miras bıraktığı büyük sistematik kuramıdır. Popper, bu noktada, doğa alanını ifade eden Dünya-1'in yanı sıra öznel alanı ifade eden Dünya-2'den de bağımsız olarak, insanlığın ortak kullanımına ve eleştirisine sunulan bilimsel ve felsefi kuramlar ile sanat yapıtlarını Dünya-3 olarak nitelendirmektedir (Popper, 2019: 61-62).

Aslında bu sınıflandırma, Kant'ın "saf akıl", "pratik akıl" ve "yargı yetisi" şeklinde isimlendirdiği doğa, etik ve sanat alanlarına yönelik üç eleştirisini bir hayli andırmaktadır (Heimsoeth, 2016: 159-161). Bu doğrultuda Popper'in, modern çağda kriticizm akımının kurucusu olan Kant'ı, antik çağdaki Sokrates ile birlikte iki temel düşünsel öncülünden biri olarak gördüğü söylenebilir.

Ne var ki Popper'e göre, tıpkı Sokrates'in rasyonalist öğretisinin Platon'un sistematik idealizmi tarafından çarpıtılmış olması gibi Kant'ın eleştirel ve evrenselci yöntemi de Fichte ve Hegel gibi Alman idealistleri tarafından yolundan saptırılmıştır.

Popper, çoğu zaman bir neo-pozitivist olarak değerlendirildiği için Hegel'e yönelik eleştirilerinin, düşünürün idealist felsefesini hedef aldığı aklı gelebilir. Oysa bilimsel araştırma yönteminde, başlangıç noktası olarak olgudan önce aklın ürünü olan sorun'un geldiğini ileri sürmesiyle Popper, pozitivistlik karşı idealist bakış açısının en azından bir ögesini paylaşmaktadır. Tıpkı Bernstein gibi Popper'in de Hegel eleştirilerinin asıl hedefinde diyalektik ve tarihsici yöntem bulunmaktadır.

İlk bakışta Popper'in Üç Dünya Kuramı ile –tıpkı Kant'ın üç eleştirisi gibi- Hegel'in Mantık, Doğa ve Tin alanlarından oluşan üçlü ansiklopedik sistemi arasında da bir benzerlik sezilebilir. Özellikle Popper'in, kişilerden özerk olarak bütün uygarlık birikiminin kümelendiği bir havuz olarak tanımladığı Dünya-3'ünün, Hegel'in, doğa alanındaki çarpıklıkların insan bilinciyle düzeltildiği Tin (Geist) alanını andırdığını söylemek mümkündür (Orman, 2015: 195-200).

Ancak bu benzerlik, aradaki temel epistemolojik farklılığı ortadan kaldırmamaktadır. Hegel'in –ve ardından Marx'ın- geliştirdikleri diyalektik yöntemde, olumsuzlamanın izdüşümü olan "anti-tez", mantıkta ve tarihte mutlaka bulunması gereken bir zorunluluğu ifade ederken, Popper'in eleştirel yönteminde ise mutlaka elenmesi gereken aşamayı göstermektedir (Magee, 1982: 59-60).

Tıpkı Bernstein gibi Popper da diyalektik yöntemin, ampirik farklılıklardan ibaret olabilecek çeşitli durumları, birer zorunlu karşıtlık şeklinde gösteren bir savaş felsefesi olduğunu düşünmektedir.

Ancak onun diyalektiğe yönelik eleştirisinin asıl odağı, bu yöntemin tarihe uyarlanmasının yol açtığı sonuçlardır. Bu konuda Popper'i en derinden etkileyen tarihsel gelişme, 1930'lu yıllarda Marksistlerin, birçok ülkede iktidarı ele geçiren faşizmi, çeşitli koalisyonlarla durdurulması gereken etik bir problem olarak değerlendirmek yerine, "kapitalizmin yıkılma sürecindeki zorunlu bir evre" sayarak adeta doğallaştırmaları olmuştur (Magee, 1982: 75).

Popper'e göre, tarihin böyle bir zorunlu yönü ve amacı olduğu öğretisi, Marksizm'i, aslında belki de önüne geçilebilecek olan çeşitli felaketleri durduracak pratik yöntemlerden yoksun kıldığı gibi Hegel'in

idealizminin “baş aşağı” çevrilmesinden oluşan ekonomik determinizmi de bu ideolojiyi siyasetin gücünü gereğinden fazla küçümsemeye yöneltmiştir.

Bu nokta Popper'in, “dizginlenmemiş kapitalizm” olarak adlandırdığı “laissez-faire” modeli ile Marksizm'e bir arada yönelttiği eleştirinin kesişme noktasıdır. Bu kuramlardan ilki, siyasetin müdahalesinden bağımsız olan bir ekonomik düzenin özgürlük ve zenginlik getireceğine yönelik dogmatik bir inancı ifade ederken, ikincisi ise dezavantajlı toplum kesimleri için bu tür bir özgürlüğün “biçimsel” (formel) olarak kalacağı ve ücretli kölelikten başka bir sonuç doğurmayacağını ileri sürmektedir.

Bu karşılaştırmada, Popper'in ahlâki olarak, birinci modeli savunanlara karşı Marx'tan yana olduğu kuşkusuzdur. Örneğin “Açık Toplum ve Düşmanları”nın 17. Bölümü'nde Popper, Kapital'den aldığı örneklerle, yedi yaşından itibaren haftanın her günü 15 saat çalıştırılan William Wood'un ve otuz kişilik bir odada yirmi altı saat çalıştırıldığı için hayatını kaybeden Mary Anne Walkey'in örneklerini anarak, meslekten iktisatçıların tahammül gösterdiği bu cinayetlere karşı ateşli itirazlar yönelten Marx'ın “insanlığın kurtarıcıları arasında ölümsüz bir yere sahip olduğunu” belirtmektedir (Popper, 2013: 427).

Ancak Popper'e göre Marx'ın hatası, bu felâketin “sınıfsal güç”ten değil, hangi türden olursa olsun “denetimsiz güç”ten kaynaklandığını fark etmemesidir. Ekonomik gücün birçok yerde silahları ve silah sahiplerini satın aldığı doğrudur, fakat Popper'e göre bu “dönüşlü bir iddia”dır: Zira silahı olanlar bunun farkına vardıklarında kısa zaman içinde hem silaha, hem de paraya sahip olabilmektedirler (Popper, 2013: 431).

Bu doğrultuda Popper'in, gerek devletin, gerekse piyasaların gücünün karşılıklı olarak denetlenmesi ve sınırlandırılmasını öngören bölük pörçük toplum mühendisliği kuramınının, içlerinde Bernstein'in da bulunduğu birçok sosyal demokrat düşünürü etkilemiş olan Jeremy Bentam ve James Mill gibi faydacıların öğretilerine yaklaştığı söylenebilir (Heywood, 2016: 69-70).

Klasik liberallerden farklı olarak, politikanın amacını, bireysel hakların mutlak dokunulmazlığı gibi negatif bir ilke yerine toplam özgürlüğü ya da mutluluğu en üst düzeye yükseltmek gibi pozitif bir ilkeyle değiştiren faydacıların etik amaçları birçok bakımdan Popper'in amaçlarıyla kesişmektedir.

Ancak epistemolojik yöntemini “doğruyu bulmak” gibi pozitif bir ilke yerine “yanlış elemek” gibi bir negatif ilke üzerine kuran Popper, siyaset felsefesinde de bu tutumunu sürdürmüş ve “mutluluğu olabilecek en üst düzeyde arttırma” hedefini “acıyı olabilecek en alt düzeye indirme” şeklinde formüle etmiştir (Magee, 1982: 76-77).

Popper'e göre toplumları mutluluğa taşıyacak bir topyekûn toplum mühendisliği projesi, kaynaklar açısından mümkün olmadığı gibi plancılara verilecek denetim yetkisinin genişliği bakımından da kaygılandırıcıdır. Üstelik farklı bireylerin nelerden mutlu olacağını kestirebilmek hemen hemen imkânsızdır.

Diğer yandan bu görüş, Popper'i mutlak bir agnostisizme götürmemektedir. Düşünüre göre herkes için geçerli bir mutluluğu tasarlamak mümkün olmasa bile herkes için geçerli ıstırapları anlamak ve düzeltmeye çalışmak olanaklı, üstelik gereklidir. Bu noktada Popper'in siyaset felsefesi, ilkesel olarak Marx'ın, “Filozofların şimdiye kadar dünyayı anlamaya çalıştıkları, oysa onu değiştirmek gerektiği” şeklindeki görüşüyle örtüşmektedir (Magee, 1982: 136).

Ancak Popper'in kuramı, “Nasıl bir toplum kurabilirim?” sorusunun yerine “Önlenebilecek sorunları nasıl en aza indirebilirim?” sorusunu ikâme ederek, gerek ütopyacı, gerekse “bilimsel” toplum mühendisliği projelerine karşı güçlü bir alternatif oluşturmaktadır (Popper, 2013: 429-430).

“Bölük Pörçük Toplum Mühendisliği” modeline somut bir örnek olarak, Popper'in, tanınmış izleyicilerinden Bryan Magee'nin eğitim reformuna ilişkin önerisi ele alınabilir: Magee'ye göre, “çocuklar için en fazla fırsatı yaratmak” gibi bir pozitif amaç belirlemek, kaynakların kullanımında birçok ütopyik denemeye yol açabilecekken, “geriliği en aza indirmek” gibi bir negatif ilke, kaynakların derhal en

derme çatma binalara ve en kalabalık sınıflara sahip okullara akıtılması gibi somut ve pratik kazanımlara olanak tanıyacaktır (Maggee, 1982: 76).

Kendini bir “demokratik sosyalist” olarak tanımlayan Maggee’nin verdiği bu yanlışlamacı örnek, liberal Popper’in modelinin Bernstein’in reformcu ve evrimsel sosyalizmiyle uyuşma potansiyelini açık biçimde göstermektedir.

SONUÇ

Sosyal Demokrasi ve liberalizm, 20. Yüzyıl’ın ortalarından günümüze dek siyasal spektrumun merkezini oluşturan iki düşünsel gelenektir. İki ideoloji arasında 19. Yüzyıl’ın sonlarından itibaren başlayan yakınlaşma, çoğu zaman pratik nedenlere bağlanarak açıklanır. Ne var ki Bernstein’in ve Popper’in siyaset felsefeleri, bu yakınlaşmanın dikkate değer bir kuramsal arka plana sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Bernstein, “evrimsel sosyalizm” olarak tanımladığı sosyal demokrasi modelini, Marksizm’e çatışmacı karakterini kazandırdığını düşündüğü Hegelci diyalektiğin yerini İngiliz evrimci geleneği ve Kantçı ah-lâk felsefesiyle doldurarak yapılandırmıştır. Bu model, negatif haklara dayalı liberal özgürlük öğretisini pozitif haklarla değiştirmek şeklindeki devlet sosyalizmi yaklaşımının yerine, aynı negatif hakları bireylerin yanında örgütlü toplum kesimlerine doğru genişletmeyi önermektedir.

Popper’in “bölük pörçük toplum mühendisliği” modeli ise Sokrates ve Kant’ın eleştirel yöntemlerinden türetilen bir siyaset felsefesidir. Popper, modelini geliştirirken, Bernstein’in kaynakları arasında da yer alan evrimciliği, topyekûn bir plancılığa alternatif oluşturacak bir “hata ayıklama” yöntemi olarak kullanmış, Marx’ın kapitalizme yönelik sosyal eleştirilerini ise –yine Bernstein’in yaptığı gibi- diyalektik ve tarihsicilikten yalıtılmış bir etik referans olarak değerlendirmiştir.

Her iki düşünürün görüşlerinde eleştiriye açık yanlar bulmak mümkündür. Örneğin Hegel’in bütüncül felsefi sistemi ile modern çağın totaliter siyaseti arasında kurulan ilişki ya da diyalektik yöntemdeki karşıtlıklar ile toplumsal alandaki çatışmalar arasında kurulan bağlantı, Marksizm’in vülger yorumları dışında, Hegel’den esinlenen diğer birçok kuramı açıklayamamaktadır (Fukuyama, 1992; Avineri, 2017).

Ancak bulunabilecek her tür eksiklik ya da yanlışla rağmen, her iki düşünürün, önerdikleri siyasal modellerin ölçülülüğü kadar karşıt görüşlere karşı gösterdikleri saygı ve hoşgörü yönünden de takdire değer oldukları rahatlıkla söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. (2005), *Kral-Devletten Ulus Devlete*, İmge Kitabevi, İstanbul.
- Audier, S. (2004), *Cumhuriyet Kuramları*, (İsmail Yerguz, Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Avineri, S. (2017), *Özgürlük Bilincine Doğru İlerleme*, (Güçlü Ateşoğlu, Çev.), (*Tarih Felsefesi, Seçme Metinler*, Haz: Doğan Özlem, Güçlü Ateşoğlu), Doğu Batı Yayınları, İstanbul, ss. 220-247).
- Beddeleem, M. (2017), *Fighting for the Mantle of Science: The Epistemological Foundations of Neoliberalism, 1931-1951*, Université de Montréal, Montréal.
- Berman, S. (2006), *The Primary of Politics*, Cambridge University Press, New York.
- Bernstein, E. (1991), *Evrimsel Sosyalizm*, (B. Alkım Cerit, Evren Bülayıcı, Çev.), Kavram Yayınları, İstanbul.
- Bernstein, E. (2011), *Sosyalizmin Ön Koşulları ve Sosyal Demokrasinin Görevleri*, (Levent Bakaç, Çev.), Yazı-lama Yayınevi, İstanbul.
- Callinicos, A. (2011), *Toplum Kuramı*, (Yasemin Tezgi-den, Çev.), İletişim Yayınevi, İstanbul.
- Cassirer, E. (2005), *Devlet Efsanesi*, (Necla Arat, Çev.), Say Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, A. (2012), *Felsefe Tarihi, Thales'ten Baudril-lard'a*, Say Yayınları, İstanbul.
- Eyidiker, U. (2020), "Erken Dönem Alman Sosyal De-mokrasisi ve Rosa Luxemburg", International Anatolia Academic Online Journal, C. 6, S. 2, ss. 90-113.
- Fay, B. (2012), *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi*, (İsmail Türkmen, Çev.), Ayrıntı Yayınları.
- Findlay, D. (1981), *Eduard Bernstein's Revisionist Cri-tique of Marxist Theory and Practice*, McMaster University, Ontario.
- Fukuyama, F. (1992), *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, (Zülfü Dicleli, Çev.), Simavi Yayınları, İstanbul.
- Güriz, A. (2011), *Sosyal Demokrasi İdeolojisi*, Phoenix Yayınları, İstanbul.
- Hassner, P. (2017), "Immanuel Kant: Ahlak ve Politika İlişkisi", Kant Felsefesinin Politik Evreni, Der: Ha-kan Çörekçioğlu, Ayrıntı Yay, ss. 102-155.
- Heimsoeth, H. (2016), *Kant'ın Felsefesi*, (Takiyettin Mengüşoğlu, Çev.), Doğu Batı Yayınları, İstanbul.
- Heywood, A. (2016), *Siyasi İdeolojiler*, (Levent Köker, Çev.), BB101 Yayınevi, İstanbul.
- Hicks, S. (2004), *Explaining Postmodernism*, Scholargy Publishing, Wisconsin.
- Kant, I. (2015), *Seçilmiş Yazılar*, (Nejat Bozkurt, Çev.). İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Kapeller, Jakob; Pühringer, Stephan (2012), "Democ-racy in Liberalism and Neoliberalism: The Case of Popper and Hayek", ICAE Working Paper Series, No: 11, ss. 1-22.
- Kedouri, E. (1971), *Avrupa'da Milliyetçilik*, (M. Halük Timurtaş, Çev.), Devlet Kitapları, İstanbul.
- Lange, F.A. (2016), *Materyalizmin Tarihi ve Günü-müzdeki Anlamının Eleştirisi* (Ahmet Arslan, Çev.), Sentez Yayıncılık, İstanbul.
- Magee, Bryan (1982), *Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı*, (Mete Tunçay, Çev.), Remzi Kita-bevi, İstanbul.

- Marx, K. (2017), *Hayalet: Seçme Yazılar*, (Güçlü Ateşoğlu, Çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Orman, E. (2015), *Hegel'in Mutlak İdealizmi*, Belge Yayınları, İstanbul.
- Özlem, D. (2015), *Kant Üstüne Yazılar*, Notos Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Popper, K. (2013), *Açık Toplum ve Düşmanları*, (Metin Tunçay, Harun Rıza Tepe, Çev.), Liberte Yayınevi, İstanbul.
- Popper, K. (2018), *Hayat Problem Çözmektir*, (Ali Nalbant, Çev.), YKY, İstanbul.
- Popper, K. (2019), *Daha İyi Bir Dünya Arayışı*, (İlknur Aka, Çev.), YKY, İstanbul.
- Sabine, G. (2013), *Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi*, (Özer Ozankaya, Çev.), Cem Yayınevi, İstanbul.
- Sacks, A. (2019), "Why The Early Socialists Opposed The World's First Modern Welfare State", Jacobin. <https://jacobinmag.com/2019/12/otto-von-bismarck-germany-social-democratic-party-spd> (26.08.2020)
- Skinner, Q (2018), *Hobbes ve Cumhuriyetçi Özgürlük*, (Emre Zeybekoğlu, Çev.), Dost Kitabevi, İstanbul.
- Steger, M. (1997), *The Quest for Evolutionary Socialism*, Cambridge University Press, New York.
- Sunar, İ. (1986), *Düşün ve Toplum*, Birey ve Toplum Yayınları, İstanbul.
- Yalvaç, F. (2008), *Hegel'in Uluslararası İlişkiler Kuramı: Dünya Tini, Devlet ve Savaş*, Phoenix Yayınevi, İstanbul.